

HIKOYADA MAVZU VA G'OYA TADRIJI
(Abduqayum Yo'ldoshning "Parim bo'lsa..." hikoyasi misolida)

Zumradxon Teshaboyeva,
*O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va
folklori instituti doktoranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abduqayum Yo'ldoshevning "Parim bo'lsa..." hikoyasining kompozitsion qurilishi, ta'sirli syujeti, asar tilining go'zalligi, badiiy-g'oyaviy yuki, prolog va epilogning asar kompozitsiyasidagi o'rni haqida so'z boradi. Ushbu hikoyaning tag zamiriga singdirilgan mazmunlar va qahramonlari taqdiridagi tragizm haqida ham fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: syujet, kompozitsiya, prolog, epilog, g'oya, tragizm, qahramon.

Abduqayum Yo'ldoshevning hikoyalari ta'sirli syujeti, xarakterlarning aniq va ishonarli ekani, kompozitsion qurilishi, tilining go'zalligi va badiiy-g'oyaviy yuki bilan ajralib turadi. Bu hikoyalarning qahramonlari hayot sinovlari oldida ojiz qolsalar ham kurashdan to'xtamaydilar. Kurashuvchanlik tabiati bu obrazlarning o'quvchiga qadrlil bo'lishida muhim jihatga aylanadi. Hikoyalarda qishloq va shahar oralig'ida o'z qismatini yashayotgan oddiy odamlarning ruhiyat manzaralari o'ta daqiqalik bilan tasvirlanadi, ularning tabiatidagi bosiqlik va sirtga chiqmaydigan isyonkorlik ruhi turli voqealar orqali ochib beriladi.

Mavzulardagi rang-baranglik yozuvchi hikoyalarda yaqqol ko'rinadi. Xususan, "Parim bo'lsa..." hikoyasi zamirida moddiy dunyo hoyu havaslariga yengilmaslik, hayot mazmuni faqatgina boylik emasligini anglab yetish insonga berilgan yuksak baxt ekani, muhabbatning insonga ato etilgan oliy tuyg'u ekani, oriyat va hamiyat erkak kishi uchun naqadar kerakliligi kabi messejlar turadi. Yozuvchi obrazlar xarakterini ifodalashda ularning tarjimai holiga murojaat qiladi. Bu tarjimai hol bayoni ularning hayotidagi ba'zi oq-qora chizgilardan iborat bo'lib, o'quvchini o'sha obraz haqidagi tasavvurini boyitadi.

Hikoyadagi ikki qahramon – Ibodulla va G'aniboy turfa tabiatli odamlar. Xususan, Ibodulla hikoyada ta'rifi keltirilganidek, o'zi qishloqda yashasa ham "shahar jinnisi". Har doim ko'ngli shaharga sayohatni tusaydi, shaharni aylansam deydi. Shunga yarasha shaharni ancha-muncha yaxshi biladi. Uning shaharga azbaroyi qiziqishi hikoyadagi syujet chizig'ida muhim bo'lgan tugunga bog'lab qo'yadi. Muallif hikoyada Ibodullaning xarakterini tasvirlarkan, uning bir so'mlab pul yig'ishi, o'zini, ba'zan oila a'zolarini yeyish-ichishdan siqishi, birovlarining o'tini o'rib berib uch-to'rt tanga topishi, kimlarningdir tomorqasini sug'orib berib yana "nosvoy puli" ishlashi va topganlarining barini tishining kavagida asrashi, barisi shahar uchun ekanini ta'kidlaydi. G'aniboy esa o'n yilcha burun institutning filologiya fakultetini tugatgan, ammo o'zining sohasi bo'yicha bir kun ham ishlamasdan, diplomini sandiqqa tashlab qo'ygan tadbirkorlik bilan

shug'ullangan. Avval fermer bo'lgan, keyin qo'shimchasiga biofabrika tashkil etgan, bungayam qanoat hosil qilmay, qishloqning o'zida ikkita tegirmon qurgan, ikkita do'kon ishga tushirgan, dalasiga ikkita traktor sotib olgan. O'z nomi bilan "g'aniy" (boy) bo'lgan G'aniboy kutilmaganda o'zgarib qolishi hikoyadagi voqealar zanjirini boshlab beradi. Qo'yib bersa kun-tunning yigirma to'rt soatini oyoqda, ishda o'tkazadigan G'aniboy kutilmaganda mutolaaga zo'r berishga o'tgani, endi sal fursat topsa bas, yotib olib bir nimalarni o'qishga tushgani, bir xil paytlari qorday oppoq "Lasetti" sini ichidan qulflab olib, kitobdan bosh ko'tarmay o'tiraverarishi, xonasiga qamalib olgancha dalaga borsayam qo'ltig'idan qo'ymaydigan "noutbuk" kompyuterida erinmay kino ko'rishi qishloqqa ovoza bo'ladi. Odamlar odatda hammaning fe'li xo'yiga yarasha xatti-harakatlarga parvo qilmaydi. Biroq birovning sajiyasida, yurish-turishida biroz o'zgarish yuz bersa, bu hammaning e'tiborini tortadi.

"Ammo bu ham hali hammasi emas. G'aniboy... tunlari hammadan yashirinib olib bir nimalar yozayotgan emish..." [1:9] Qahramonning ruhiyatidagi evrilish zohirida ham ko'rinib turadi. Muallif unga qishloqdoshlari "yangi o'zbek" deya laqab qo'yishganini bayon etadi. G'aniboy shaharga borishni maqsad qilib, o'ziga yo'l ko'rsatuvchi odam axtaradi va Ibodullani o'ziga hamroh qiladi. Bir-biriga ters tabiatli ikki odamning birga safar qilishi hikoyani yanada qiziqarli qiladi.

G'aniboyning sherigini ergashtirib, balet tomosha qilgani borishi, uning his-hayajoni Ibodulla bilan birga o'quvchini ham hayratda qoldiradi. Chunki adib hikoya avvalida uni ziyoli bir inson sifatida emas, ko'proq "pul bandasi" o'laroq tanishtiradi. Undagi favqulodda o'zgarish esa biror sababsiz yuz bermasligi ayon edi. "Men bir narsani aniq bilaman, jo'ra. Bir marta ko'rishdayoq yurak-bag'ring o'rtanib sevib qolsang – mana shu haqiqiy muhabbat, qolgan hammasi bekor. Dunyoda olti milliard odam yashaydi. Lekin yulduzing yulduzingga to'g'ri keladigani bittagina. Bittagina, xolos. O'shani topsang – baxting, topmasang, o'zingniyam, o'zgalarniyam aldab, kun ko'rib o'tib ketaverasan bu hayotdan..." [1:22] – degan xulosaga keladi G'aniboy. Uning favqulodda o'zgarishining sababi muhabbat edi. Keyingi voqealar o'quvchida telba bo'layozgan G'aniboyga nisbatan achinish hissini uyg'otadi.

Hikoyaning g'oyasi Alisher Navoiyning "Parim bo'lsa, uchib qochsam ulustin to qanotim bor, Qanotim kuysa uchmoqdin, yugursam to hayotim bor..." bayti bilan hamohang. Asar nomi ham aynan shu baytdan olingan. O'zi tushib qolgan o'zandan yangi bir dunyoga chiqish istagi – parvoz orzusi nafaqat G'aniboyning, balki qobiqlar ichida yashayotgan har bir odamning ko'nglidan o'tadigan tuyg'udir. Adibning badiiy niyati ham shu kechinmani ifodalash desak xato bo'lmaydi. Hikoya yakuniga yaqinlashgani sari syujet chizig'i taranglashib, voqea yanada qiziqarli tus olib borgan. Balerina qizning ishqida kuyib, yonib ado bo'layozgan G'aniboy qishloqqa qaytadi,

uning shahardagi mojarosi qishloqda boshqacha talqin qilinib, bu orada Ibodulladan ham hamma yuz o'giradi. G'aniboyga tuman markazidagi shifoxonada "psixogen amneziya" tashxisi qo'yiladi. Shifokorlar uning tuzalib ketishiga umid qilishadi. Biroq voqealar chizig'ida muhim figuralardan biri bo'lgan Ibodulla ham bu ishq mojarosining badalini to'laydi. "Shahardagi kundosh" haqidagi gap-so'zlardan charchagan Ibodullaning xotini Gulasal farzandlarini olib ota-onasinikiga ketadi, "yakkamoxov bo'lib qolgan" Ibodulla ko'p eziladi. Ko'chaga chiqsa bas, yosh-qari darrov teskari qarab oladi...

Mashhura Sheraliyeva ushbu hikoyani "Inson tashqarida boshqa bir odam, o'z ichida boshqa bir olam bo'lib yashaydi. G'aniboyvachcha bilan Ibodulla ana shu chegarani buzadi — shaxsiy nuqtai nazarini yashirmay qo'yadi. O'z navbatida, ular jamoada — har biri deyarli ularnikiga o'xshash shaxsiy nuqtai nazarga ega, biroq buni yashirib yashashga o'rgangan kishilar orasida begonaga aylanadi" "[2:35]., deya talqin qiladi.

Hikoya adibning "dunyoda hali yorug' xayollar bor, orzu tomon qanot qoqish — parvoz imkoni bor" degan xulosasini ilg'aymiz. Asar so'nggida "ong-shuur ko'zgusi chatnagan, xiralashgan, o'rgimchak to'riday yoyilib ketgan xayolot afsunida voqelikni to'liq idrok qilolmay qolgan" G'aniboy yashirin ravishda turli-tuman qush-parrandalarning patlaridan o'ziga qanot yasaydi: "Yigirma birinchi asrning o'n to'rtinchi yilida yashayotgan Dedalmi, Ikarmi yarim tun, borliqni to'lin oy sutday yoritgan, ko'kda yulduzchalar jimirlab, sirli ko'z qisayotganlari mahal hovliga chiqadi, o'rtada qad rostlab turgan ulkan daraxt tepasiga ko'tariladi va... qanotlarini yoygancha ko'kka parvoz qiladi..." "[1:33] Shu bilan uning parvozi manguga tugaydi. Abduqayum Yo'ldoshev ijodiga xos qahramon taqdiridagi tragizm o'quvchini ta'sirlantiradi. Inson o'z umididan, o'z orzusidan judo bo'lishi mumkin, lekin maqsad uchun bir marta bo'lsa ham harakat qilib ko'rish imkoniyatini qo'ldan boy bermasligi kerak. Hikoya tag zamiriga singdirilgan mazmunlardan biri shu.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqayum Yo'ldosh. Parim bo'lsa..../Mubtalo: hikoyalar. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.
2. Mashhura Sheraliyeva. Hikoyani o'qib. "Tafakkur" jurnali, 4/2015